

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: **АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОКОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ
ПОРУШЕНЬ У ДОШКІЛЬНЯТ**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0531-з
спеціальності 053– Психологія
Панченко Ганна Юріївна
Керівник: к.психол.н., доц. Железнякова Ю.В.
Рецензент: к.психол.н., доц. Бойко Г.В.

Запоріжжя – 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«_____» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Панченко Ганна Юріївна

Тема роботи Арт-терапія як метод психокорекції емоційних порушень у дошкільнят

керівник роботи к.психол.н., доц. Железнякова Ю.В

затверджені наказом ЗНУ від «20» 07 2022 року № 886-с

2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналіз впливу засобів арт-терапії при корекції порушень емоційних станів дітей дошкільного віку
5. Перелік графічного матеріалу.
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Железнякова Ю.В, доцент		
Розділ 1	Железнякова Ю.В, доцент		
Розділ 2	Железнякова Ю.В, доцент		
Висновки	Железнякова Ю.В, доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2022 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2022 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-червень 2022 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень-серпень 2022 р.	Виконано
5	Написання висновків	вересень 2022 р.	Виконано
6	Передзахист	листопад 2022 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2022 р.	Виконано

Студент _____ Г.Ю.Панченко

Керівник роботи _____ Ю.В Железнякова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 54 с., 18 джерел,

Об'єкт дослідження –. емоційний стан як психічний процес.

Предмет: ефективні можливості арт-терапії при порушеннях емоційного стану у дітей дошкільного віку

Мета роботи: теоретично проаналізувати вплив засобів арт-терапії при корекції порушень емоційних станів дітей дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні про те, що арт-терапія при порушень емоційного стану дітей дошкільного віку буде ефективною, сприяти позитивній зміні основних показників порушень емоційної сфери у дітей дошкільнят.

Метод дослідження – аналітичний, теоретичний (теоретичний і порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що арт-терапія, використана в педагогічному процесі є ефективним засобом подолання порушень емоційних станів дітей-дошкільнят.

АРТ-ТЕРАПІЯ, ЕМОЦІЙНІ ПОРУШЕННЯ, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК,
КАЗКОТЕРАПІЯ, ПСИХОКОРЕКЦІЯ, ТРИВОЖНІСТЬ.

SUMMARY

Panchenko H. Y. Art therapy as a method of psychocorrection of emotional disorders in preschoolers.

Master's qualifying paper: 54 pages, 18 sources,

Object of study -. emotional state and its disorders in preschool children.

The goal of the work:.. to investigate the emotional state of preschoolers and the use of art therapy in the treatment of children's emotional states.

Subject: effective possibilities of art therapy for disorders of the emotional state in preschool children

Task:

1. To reveal the essential characteristics of the emotional sphere at preschool age.

2. To analyze the main emotional states of preschool children.

The research method is analytical, theoretical (theoretical and comparative analysis of psychological and pedagogical literature).

3. To analyze the impact of art therapy methods in psychocorrection emotional disorders in preschool children.

The relevance of the research lies in the use of art therapy in the educational process of a preschool in order to prevent and overcome negative emotional states in children in the future.

The hypothesis of the research consists in the assumption that art therapy for disorders of the emotional state of preschool children will be effective, contribute to a positive change in the main indicators of disorders of the emotional sphere in preschool children.

The scientific novelty of the study is that art therapy used in the pedagogical process is an effective means of overcoming emotional disorders of preschool children.

ART THERAPY, EMOTIONAL DISORDERS, PRESCHOOL AGE, STORY THERAPY, PSYCHOCORRECTION, ANXIETY.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІОНАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	9
1.1 Особливості емоційних станів дітей дошкільного віку	9
1.2. Загальна характеристика емоційних порушень у дітей дошкільного віку.....	21
РОЗДІЛ 2. АРТ-ТЕРАПІЇ ПРИ ЕМОЦІЙНИХ ПОРУШЕННЯХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	33
2.1 Арт-терапія як психокорекційний напрям	33
2.2 Види та значення АРТ-терапії при емоційних порушеннях дітей дошкільного віку.....	36
ВИСНОВОК.....	49
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	53

ВСТУП

Актуальність дослідження: Сучасний освітній процес, вимагає від закладів дошкільної освіти нового підходу до своєї діяльності, новітніх форм, методів, технологій виховання, розвитку й навчання дітей дошкільного віку. Сьогодні зміст освіти ускладнюється, акцентується увага на розвитку творчих та інтелектуальних здібностей дітей, корекції емоційно-вольової та рухової сфер, на зміну традиційним приходять інтерактивні методи навчання й виховання, що передбачають активізацію пізнавального розвитку дитини. Емоційна сфера людини є складною регуляторною системою. Порушення в цій сфері перешкоджають вільній взаємодії особи з оточуючим світом, призводять до відхилень в особовому розвитку. Найчастіше коренем всіх переживань є дитинство людини тому насамперед доцільно приділяти увагу саме дитячому віку. Особливе місце має займати саме дитяча психологія для подальшого розвитку суспільства. Проблемами дитинства насамперед полягає в тому що більшість дітей переживають сімейні драми вони обдіяні батьківською увагою, є ще багато чинників які негативно впливають на розвиток дитини в цілому. Порушення є у вигляді не стабільного настрою як емоційного фону дитини також особливостей характеру, у вигляді деяких соціально неприйнятних станів: агресія, фобії страхи.. Правильна діагностика порушень, а також корекція мають значення для здоров'я дитини і його життя, і життя сім'ї і суспільства.

Арт-терапія відноситься до психологічної дії мистецтвом як засіб розвитку психіки людини через художньою творчістю. Арт-терапія найбільш підходить для роботи з дітьми тому що стан внутрішньої "Я" дитини відбивається в продуктах його творчості, позбавляючи від надмірної напруги внутрішнього конфлікту. Малюючи, діти мають можливість зменшити зайве збудження, недовіра, агресивність тривожність, та не тільки це вони мають змогу стати більш упевненими в собі.

Актуальність дослідження полягає у використанні арт-терапії у учбово-виховного процесу дошкільного закладу з метою профілактики і подолання негативних емоційних станів у дітей в майбутньому.

Об'єкт дослідження : емоційний стан як психічний процес.

Предмет: арт -терапія як метод психокорекції емоційних порушень у дошкільнят.

Мета дослідження : теоретично проаналізувати вплив засобів арт-терапії при корекції порушень емоційних станів дітей дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні про те, що арт-терапія при порушень емоційного стану дітей дошкільного віку буде ефективною, сприяти позитивній зміні основних показників порушень емоційної сфери у дітей дошкільнят.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутнісну характеристику емоційної сфери дітей дошкільного віку.
2. Зробити аналіз основних емоційних станів дітей дошкільного віку.
3. Проаналізувати вплив арт-терапевтичних методів при психокорекції емоційних порушень у дітей дошкільного віку.

Теоретичною основою дослідження стали: дослідження по проблемі психологічного здоров'я; психічний аналіз емоційних явищ і порушень емоційного розвитку в дитячому віці.

Методи дослідження. Використовувався метод збору теоретичної інформації : аналіз, синтез узагальнення і систематизація наукових представлень по темі дослідження;

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що арт-терапія, використана в педагогічному процесі є ефективним засобом подолання порушень емоційних станів дітей-дошкільнят.

Теоретичне значення роботи полягає в систематизації теоретичних уявлень про вікові особливості емоційної сфери дошкільнят, і шляхах їх усунення засобами арт-терапії.

Магістерська складається з вступу, вступу, вступу, списку використаної літератури що включає 19 джерел. Об'єм основного тексту магістерської роботи складає 54 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Особливості емоційних станів дітей дошкільного віку

Дошкільний вік, в цей час відбувається становлення основних особистісних механізмів та утворень. Розвиваються тісно пов'язані один з одним емоційна та мотиваційна сфери, що формується самосвідомість. Для дошкільного дитинства властива загалом емоційна врівноваженість, відсутність значних емоційних спалахів та інцидентів із невеликих приводів.

Цей нове, порівняно стійке, емоційне тло зумовлює динаміка поглядів дітей - найбільш незалежна та м'яка порівняно з афективно забарвленими діями сприйняття у ранньому дитинстві. Б.М. Теплов, Т.Д. Марцинківська виділяють чотири ознаки формування психологічної галузі: емоційна стійкість, рухливість, гнучкість, чутливість та емоційність. У дошкільному дитинстві розвиток психологічної сфери відбувається за всіма чотирма ознаками [9, 55]. Емоційна стабільність формується протягом дошкільного дитинства, у міру розвитку непростих емоцій та створення функції психологічного відображення, осмислення та управління діяльністю. Всі без винятку емоційні рухи стають найбільш збалансованими. У разі збереження психологічної нестійкості до старшого дошкільного року можна говорити про неблагополуччя психологічної сфери дітей. Проте емоційна життєдіяльність дітей залишається яскравим, активним. Емоційна нестійкість виявляється у ранньому віці, а до 5 – 6 років вона зменшується, емоції стануть найяскравішими. Т.Д. Марцинковська свідчить про те, що нестача пластичності емоцій у старшому дошкільному віці, а також закріплення на негативних емоціях вважаються ознаками відхилення у формуванні психологічної сфери дітей. А.Є. Ольшанникова зазначає, що у дітей із

низьким рівнем емотивності спостерігається зниження емоційної чутливості до позитивним емоціогенним ситуаціям, слабовиражена міміка, стриманість у спілкуванні, у рухах, спокій, емоційна холодність. На відміну від цього, високоемоційні діти відрізняються яскраво вираженою мімічною активністю, динамічністю, комунікативністю, експресивністю, пластичністю при вираженні радості, образи чи невдоволення [13, 40].

Говорячи про розвиток емоцій у дошкільному дитинстві, основні зміни в емоційній сфері у дітей на етапі дошкільного дитинства обумовлені встановленням ієрархії мотивів, появою нових інтересів та потреб.

Колосальний вплив на емоційну область надає формування пізнавальної діяльності. Дошкільник дізнається навколишній світ, збільшуючи його межі у своїй свідомості. Активне формування допитливості сприяє формуванню здивування, радість відкриттів. Емоції дітей-дошкільника з часом втрачають мимовільність, стануть найбільш повними за смисловим змісту. Протягом дошкільного дитинства характерні риси емоцій виражаються через зміну загального характеру діяльності дітей та ускладнення його взаємин із навколишнім світом. Все, у що включається дитина - забава, зображення, виліплювання, проектування, підготовка до школи, допомога матері в побутових процесах і т.д. мати барвисте психологічне забарвлення, інакше робота не здійсниться або швидко набридне. Дошкільник, через свій вік, просто не здатний виконувати те, що йому нудно. Змінюється значимість емоцій у діяльності дошкільника. Якщо в молодшому дошкільному віці головним орієнтиром йому вважалася оцінка старшого, то зараз він здатний відчувати задоволення, передбачивши сприятливий результат своєї роботи і грандіозний настрій оточуючих.

Г.А. Широкова зауважує, що у віці 4-5 років у дітей починає утворюватися відчуття обов'язку. Моральне розуміння, будучи причиною даного почуття, сприяє осмисленню дитиною пропонованих йому запитів, які він співвідносить з власними діями та діями навколишніх ровесників та старших. Дошкільник починає усвідомлювати, що його дії мають власні

результати і у зв'язку з цим навчається орієнтуватися в тому, що можна і неприпустимо у взаємодії з людьми. Чуттєво передбачаючи результати своєї дії, дошкільник уже попередньо уявляє, добре чи погано він планує зробити. Якщо він передбачає результат, не відповідний встановленим нормам виховання, допустиме покарання, у нього з'являється стривоженість - емоційне становище, здатне призупинити небажані для оточуючих дії. У дошкільному віці відбувається активне формування дитячого самолюбства та самоствердження. Дитина починає претендувати на повагу, лідерство та увага з боку оточуючих. Всі ці прагнення мають емоційне тло і нерідко супроводжуються негативними проявами як упертості чи примх. Найяскравіше бажання самоствердитися проявляється у іграх, де претензії на основні ролі особливо помітні. Відносини з ровесниками та старшими до старшого дошкільного віку набувають все більшої важливості. До 6 років хлопці вже природно взаємодіють з оточуючими людьми, робляться найбільш уважними та обачними, виражають підготовленість співпрацювати з однолітками. У дошкільному віці згодом формується здатність встановлювати емоційне становище інших людей. Значна частка дітей старшого дошкільного віку може визначати почуття іншої особи з його промови, манер вважає, що уповільнення у формуванні даного вміння трапляється у дитини з неблагополучних сімей, якщо у дітей створюються стійкі негативні емоційні хвилювання (занепокоєння, відчуття неповноцінності). Безсумнівно, це призводить до зменшення контактів у спілкуванні та, як результат, до незадовільного досвіду в сприйнятті емоцій інших. У цих дітей мало сформована чуйність. За даними Л. Небжидовського, у старшому дошкільному віці зав'язуються дружні стосунки між дітьми, хоча ясного розуміння дружби ще нема. Проте з друзями та чужими людьми дошкільнята поведуться по-різному, а деякі 4- та 5-річні діти здатні підтримувати тісні, засновані на взаємній турботі відносини протягом довгого часу. Вони ще не здатні висловити словами, що

таке дружба, але дотримуються правил, що відповідають дружнім взаємин [12, 82].

З формуванням емоційної галузі дошкільника з часом відбувається від'єднання індивідуального взаємини від об'єкта переживань. Формування емоцій, почуттів дітей пов'язане з встановленими суспільними обстановками. Недотримання звичайній ситуації (зміна порядку, устрою існування дітей) здатний спричинити виникнення емоційних реакцій, а крім того переляку. Незадоволеність (стримування) нових потреб у дітей у скрутний момент здатний спровокувати становище фрустрації. Пригніченість виражається як ворожість (Лють, гнів, бажання напасти на ворога) або депресія (бездіяльне становище). Якщо дошкільник починає зображати собі у складних моментах або просто зображує страшні сни, це знак про негаразд. емоційний стан. У цьому випадку повідомляють про психологічну напруженість, як прояв у повсякденному поведінці ознак емоційної збудливості, психологічної загальмованості або ситуативної реактивності як несприятливих характеристик емоційного формування дітей.

Емоції вважаються ознакою загального стану дітей, його психологічного та фізіологічного здоров'я. На підставі аналізу діяльності сучасних дослідників емоційної сфери дитини дошкільного віку нами виділено наступні психологічні критерії, що характеризують особливості емоційного розвитку дошкільника:

1. складність та диференціація предметного змісту емоційних переживань дитини;
2. модальність емоцій;
3. ступінь усвідомленості емоцій;
4. рівень довільного регулювання емоцій;
5. сформованість механізму емоційного передбачення;
6. здатність до емоційної децентрації;
7. домінуючі емоційні стани.

Кожен із цих критеріїв розглянемо уважніше і дамо йому характеристику. Труднощі та поділ предметного змісту емоційних переживань дітей. Як раніше було заявлено, в емоціях відображається позиція особи до світу, до різних меж буття. Об'єкт емоцій – це вагомий для індивідуума предмет (явище, прояв, обстановка), що до якого в нього виникають емоційні хвилювання. Формування, труднощі та поділ предметного змісту емоційне хвилювання дітей пов'язані з дедалі більш ускладнюється системою суспільних взаємин дітей, формуванням його потреб, мотивів дії, пріоритетів. З цієї причини цей аспект емоційного формування дошкільника дуже тісно пов'язаний з ознаками загального, розумового, суспільного та індивідуального формування дітей.

Ускладнення зв'язків дитини зі світом призводить до збагачення предметного змісту почуттів. З віком розвивається інтерес дитини до світу речей та до світу людей, їх почуттів, відносин; дитина все більше залучається до різних відносин з іншими людьми, ускладнюється орієнтація його у сенсах людської діяльності. Основою емоційного розвитку дошкільника є внутрішній світ його емоційних переживань.

Взаємозв'язок показників соціального, інтелектуального та емоційно-особистісного розвитку дитини дошкільного віку можна добре проілюструвати на прикладі про чотири форми спілкування дошкільника із дорослим [3, 107]. Кожна форма спілкування відбиває основний зміст потреби, яка задовольняється в ході даної форми спілкування, а отже, задоволення цієї потреби у спільній діяльності дитини та дорослої є джерелом розвитку емоційної сфери дошкільника. Ситуативно-особистісне спілкування немовля з матір'ю, доброзичливу увагу дорослого викликають у дитини яскраві радісні переживання, а позитивні емоції підвищують його життєвий тонус, активізують усі функції. Ситуаційно-ділова взаємодія проходить на тлі практичного взаємодії дітей із старшим, у ході якого у нього формуються ділові, пізнавальні та індивідуальні аргументи спілкування. Об'єктом емоцій у цій періоду стануть як увагу і

доброзичливість старшого, а й підсумки справжньої діяльності дітей, успішність у оволодінні предметними процесами. Внеситуативно-пізнавальна модель спілкування має на увазі не просто практичне співробітництво дітей із старшим. Ця модель спілкування розгортається на тлі «абстрактної» пізнавальної роботи дітей, зосередженої у формуванні емоційно не вловлюваних зв'язків у фізіологічному світі. Дана модель спілкування зі старшими може допомогти хлопцям безмежно збільшити рамки суспільства, доступного з метою їх розуміння, дає можливість розкрити зв'язок явищ. Дошкільник разом із старшим обговорює дії, явища та відносини у справжній фізичну реальність. Старший виступає як зразок предметний впливу, якою дорівнює дошкільник. Але предметом емоцій стає цьому етапі як успішність практичної діяльності дитини, задоволення її пізнавальної потреби, доброзичливість та увага дорослого, але в процесі спілкування з дорослим у дошкільника розвивається особлива група емоцій, пов'язана із переживаннями свого «Я». Співпраця з дорослим передбачає повагу думки та позиції дитини, надання їй самостійності; можливості прояву власної активності. Діти молодшого та середнього дошкільного віку стають надзвичайно чутливими до оцінок, які дають їм дорослі, вони емоційно бурхливо реагують на похвалу чи осуд.

Особливості спілкування дитини з дорослими та стилі дитячо - батьківських відносин, що складаються в сім'ї, мають першорядне значення для розвитку емоцій та самосвідомості дошкільника, впливають формування його самооцінки, рівня домагань, образу "Я". Четверта модель спілкування дітей із старшими посідає старший дошкільний вік і називається внеситуативно-особистісний. Центр пізнавальної ініціативності дітей пересувається зі світу фізичних об'єктів та явищ у дії, що відбуваються у суспільній сфері. У центрі інтересу дітей виявляється світ людей, їх відносини, емоції, почуття. Головним знаряддям розуміння особистості інших людей для старшого дошкільника представляє емоційне співпереживання. В процесі непростого та різноманітного громадського

спілкування та взаємодії з людьми у дітей цього віку створюються первісні вищі емоції дружби, закоханості, поваги до людей, співчуття, співчуття. Дошкільник засвоює високоморальні норми відносин людей, що пов'язане з формуванням моральних та етичних емоцій. Впізнаючи інших людей, дошкільник дізнається і про себе. У старшого дошкільника збільшується насиченість та поглибленість переживань, виникають початкові внеситуативні емоції, з'являється внутрішній світ особистості. У поведінці старший дошкільник починає орієнтуватися на внутрішню мотивацію. Дитина вперше відчуває страх смерті, усвідомлює кінцівку життя.

Таким чином, збагачення життєвого досвіду дитини, психологічно грамотне, позитивне, емоційно-насичене спілкування з дорослим, повноцінне інтелектуальне навчання та виховання особистості - всі ці умови є факторами розвитку емоцій, ускладнення та диференціації предметного змісту емоційних переживань дитини дошкільного віку. Модальність емоцій пов'язана із виділенням ключових типів емоційних процесів та станів у картині внутрішнього світу суб'єкта. Експериментально виявлено, що на будь-якому віковому етапі відбувається ускладнення та збільшення модального ряду емоцій. Початкові почуття виникають у дитини на шістнадцятий день існування. Згідно погляду Маратканова Є.В, у дитини містяться в цілому 3 емоції: страх, лють і насолода, які становлять ядро емоційного життя обличчя. Формування модальності емоцій пов'язане з диференціацією позитивних та негативних почуттів, а також появою в онтогенезі якісно нових емоційних переживань [9, 118]. У дошкільному віці відбувається диференціація позитивних та негативних емоцій, знижується їх амбівалентність та інверсія. Збагачення життєвого досвіду дитини через включення його в різні види діяльності та спілкування сприяє появі різних видів емоційних переживань: естетичних, моральних, соціальних, інтелектуальних, творчих.

Психодіагностичне дослідження емоцій у дошкільному віці передбачає виділення певного списку базових емоційних переживань дітей. Але аналіз

досліджень показав, що число і якісний склад переліку основних базових емоцій дошкільнят відрізняється у різних авторів. Наприклад, Е. М. Листик [9, 175] досліджує здатність дошкільнят до розпізнавання п'яти емоцій (гнів, страх, щастя, сум, подив), ще вчені вивчають особливості сприйняття та розуміння дошкільнятами також п'яти емоцій (радість, смуток, страх, гнів, подив). Емоцій дошкільнят (радість, задоволення, подив, спокій, гнів, страх, смуток). Рівень свідомості емоцій. Питання усвідомленості емоцій пов'язана з формуванням їх як вищих психологічних функцій та містить у собі дослідження того, що розуміють діти про емоційну сферу і якою мірою точно і диференційовано вони засвоїли значення слів, що означають почуття («словник почуттів») та сенсорні зразки формулювання емоцій, що є в конкретній культурі з метою позначення діапазону емоційних переживань особи (О. В. Гордеєва, Н. Д. Билкіна, Д. В. Люсін).

Засобом усвідомлення емоцій працює мова, а результатом усвідомленості психологічних процесів і станів вважаються пізнання та поняття про почуття у свідомості дітей, які базуються на його можливості до розпізнавання та вербалізації особистих емоцій та емоцій інших людей. Крім освоєння смислів слів, що виражають почуття, дошкільник повинен засвоїти також невербальний мову висловлювання емоцій у міміці, жестах, позах, інтонаціях. Цей процес збільшення усвідомленості почуттів більш інтенсивно відбувається безпосередньо в дошкільному віці і вимагатиме від дітей чудового мовного формування, розвитку можливості рефлексії. Не весь емоційний досвід усвідомлюється дитиною. М. Русалова, М. Костюніна, І. Стрельникова досліджували здатність дитини змальовувати різні емоціогенні ситуації, сцени, навіть з незрозумілими на той момент словами та мімічними рухами. Емоційна пам'ять зберігає побачені образи, створюючи "емоційний фонд" дитини. Вивчаючи особливості смислоутворення, Велієва С.В. виявила, що особистісні смисли можуть існувати в двох формах: емоційно - безпосередньої та вербалізованої, саме перший займає провідне значення у дошкільному віці [9, 81].

Знання про емоції з віком розширюються, диференціюються та ускладнюються. Нечисленні дослідження показали стадіальність розвитку здатності дітей до розуміння та інтерпретації власних емоцій та емоції інших людей (Прусакова та Є. А. Сергієнко, Д. Рассел, О. А.). А. Н. Д. Билкина та Д. В. Люсін, А. М. Щетиніна, Є. П. Листик). Авторами обговорюються та вивчаються умови розвитку мови емоцій у дошкільнят. Рівень вільного регулювання емоцій. Невимушеність емоцій пов'язана з умінням володіти їх зовнішнім проявом, розпоряджатися власною поведінкою у спілкуванні та в напружених моментах, поводитися в відповідність до соціальними нормами. Питання психологічного регулювання вважається однією з основних у віковій педагогічній психології, таким чином, як формування довільності зменшує імпульсивність дії, збільшує самодисципліна та саморегуляцію (А. В. Козак, Я. З. Невірович, І. А. Переверзева, П. М. Якобсон, Г. М. Козак). Бреслав, К. Ізард, Л. П. Стрелкова, Є. Л. Яковлева та ін). Л. З.Виготський показував у разі, що формування довільності, у такому разі є здатність мати власні почуття, базується на тому, що дошкільник стає здатним контролювати зовнішнє уявлення власних емоцій. І якщо ступінь усвідомленості почуттів пов'язаний з можливістю визначення власного психологічного стану, то випадкове регулювання емоцій передбачає розвиток здатність до управління своїми емоційними станами.

До старшого дошкільного віку у дитини з'являється здатність розмежовувати зовнішнє та внутрішнє життя. Він починає розуміти, що між внутрішніми переживаннями та зовнішньою поведінкою немає однозначної зв'язку. Саме в цьому віці дитина навчається кривлятися, манерувати, стає примхливим і незрозумілим для дорослих, потім вказував ще Л. С. Виготський. Дослідники довільного регулювання емоцій намагаються позначити стадії (етапи) формування емоційної саморегуляції в дошкільного віку. Сформованість механізму емоційного передбачення. Будучи одним з основних емоційних новоутворень дошкільного віку, механізм емоційного передбачення розглядається А.В. Запорожцем як єдина функціональна

система, що дозволяє суб'єкту передчувати віддалені наслідки своїх вчинків і таким чином здійснювати адекватне емоційне регулювання складних форм цілеспрямованої діяльності [5, 361]. Йдеться тому, що з віком змінюється місце емоцій у тимчасовій структурі діяльності, емоції починають передбачати дії та діяльність у цілому. Ця здатність пов'язана з розвитком механізму емоційної уяви. У внутрішньому уявному плані дитина починає програвати різні варіанти своєї поведінки та відчуті смисли його наслідків для самого дитини та інших людей.

Таким чином, сформованість механізму емоційної уяви представляється як розвивається у дитини здатність передбачати емоційний сенс різних ситуацій, власної поведінки та можливих її наслідків, а також поведінка інших людей. Здатність до емоційної децентрації. Ще одне суттєве новоутворення емоційного формування пов'язане з формуванням у дітей старшого дошкільного віку оригінальної можливості осмислення та обліку в діяльності психологічного стану інших людей. З психологічного егоцентризму, що головує в молодшому та середньому дошкільному віці, дошкільник переходить до психологічної децентрації. Безпосередньо у зв'язку зі зміною орієнтації дітей від себе до почуттям іншої особи стає можливою внеситуативно-особистісна модель спілкування старшого дошкільника зі старшими, розуміння їм у спілкуванні зі старшими смислів людських дій та діяльностей за допомогою психологічного відчуття. У процесі розвитку психологічної децентрації у дітей формується чуйність, вміння до співчуття, співчуття, увага про ближнього, емоційна синтонія.

Домінуючі емоційні стани. До кінця старшого дошкільного віку в емоційній сфері дитини починають домінувати стійкі позитивні емоційні стани. В нормі дітям не властиві стабільні та довготривалі стани тривожності, агресивності, конфліктності, гніву. С. В. Велієва при вивченні емоційних станів дошкільнят виявила, що домінуючим станом у дітей 4–7 років є радість (93 % від загальної кількості опитаних дошкільнят), веселість (92%), активність (79 %), інтерес до пізнання світу та цікавість (74 %). Однак

нею виявлено присутність у дошкільнят стану страху (83%). Страх – це інтенсивно виражається емоція [5, 81]. А. І. Захаров у своїй дослідній роботі виділяє конкретні види страхів у дітей, мають нормальний психічний розвиток. Багату гаму почуттів дошкільнята відчують від спілкування з дорослими та однолітками, виявляючи дружелюбність (61%), ніжність (55%), прихильність (любов) (55 %).

Порівняльний аналіз різних емоційних станів у дошкільньому віці виявив формування та ускладнення області психологічних станів дітей. Переважний розумовий стан здивування у дитини 4-6 років замінюється стабільним захопленням до пізнанням у старших дошкільнят, з метою яких стають характерними стану мрій, інтересів, бажання до знань. Зазнають високоякісних змін стану спілкування: у фоні дружелюбності, ніжності, звички та закоханості до батька з матір'ю у 4–5- літніх дітей у старшому дошкільньому віці виникають стани хитрощі та образи. У дитини розмежовуються та формуються негативні емоційні стани: у 5–6 років збільшуються

Показники ворожості, з'являється гнів. Переважна більшість негативних емоційних станів у дошкільнят властиво для дитини з психічним розвитком, що відхиляється. Таким чином, виділені нами аспекти (характеристики) відмінних рис емоційного формування дошкільника можуть бути покладені в основи психодіагностичної, психокорекційної та формує роботи з дитиною.

Розглядаючи формування як непростий, систематичний, закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної області в онтогенезі, слід виділити різночасність формування окремих сторін емоційної сфери дітей, потреба врахування особистих відмінних рис будь-якої дитини та суспільних умов навчання.

Тривалий час основними орієнтирами та аспектами успішності роботи з дитиною були рівень формування дитини, ступінь володіння ними відомостями, вміннями, навичками, які повинні знадобитися потім, період

шкільного навчання. Але суспільні процеси, що відбуваються в сучасному світі, формують передумови з метою нових цілей освіти, центром якого стає особистість та її внутрішній світ. Основні принципи, що характеризують благополуччя індивідуального розвитку та формування закладаються у дошкільному ранньому віці.

Цей значний період існування робить дитину повноцінними особистостями і породжує подібні властивості, які можуть допомогти людині зробити свій вибір у житті, знайти у ній своє гідне місце.

Дошкільний період вважається особливим кроком формування психологічної сфери, тому що в даний момент оформлюються основні емоційні новоутворення: переживання стають найбільш глибокими, свідомими, узагальненими, диференційованими, посилюється їх предметний зміст, створюється стабільна концепція психологічних взаємин, виникає вміння до співпереживання іншій людині, покращується вміння до розпізнавання почуттів, посилюються мовні властивості переживань, починає працювати система психологічного попередження так само як вміння передбачати емоції що знаходяться навколо при очікуваних фактах, з'являється чуттєва коригування поведінки.

Чинниками, що визначають появу та закріплення порушень психологічних станів у дітей-дошкільнят вважаються, як правило, перинатальні неблагополуччя, проблематичність системи взаємовідносин із ровесниками, педагогами, неадекватна материнська думка у вихованні дитини, шлюбні конфлікти. Порушення формування психологічної сфери дитини- дошкільнят виражаються насамперед у цілому значному рівні індивідуальної тривожності, неадекватної самооцінки з тенденцією до неї значному завищенню чи заниженню, виражених ворожих реакціях, закріпленні несприятливих емоцій

Основною обставиною усунення психологічних порушень у дитини дошкільного віку вважається розвиток у педагогічному процесі фасилітуючої сфери, що містить у собі творче взаємодія, абсолютне прийняття та уявлення

потреб дітей, прийняття його переваг. У віковій та педагогічній психології проблема психологічного формування дитини вважається в даний час дискусійною та складною. Різноманітні точки зору на природу та вимога розвитку ключових новоутворень психологічної сфери дітей стають об'єктом академічних дискусій та диспутів. Однак основною фактичною проблемою вивчення емоцій індивідуума сучасні автори вважають формування вчено аргументованих психолого-педагогічних, психолого-корекційних та розвиваючих програм, спрямованих на розвиток у дітей почергового ряду вікових новоутворень психологічної сфери.

1.2. Загальна характеристика і класифікація емоційних порушень у дітей дошкільного віку

Проблема емоційного самопочуття дітей в сім'ї і дошкільній установі є однією з самих актуальних, оскільки позитивний емоційний стан відноситься до числа найважливіших умов розвитку особистості.

Висока емоційність дитини, яка забарвлює його психічне життя і практичний досвід, складає характерну особливість дошкільного дитинства [3],[4]. Внутрішнім, суб'єктивним відношенням дитини до миру, до людей, до самого факту власного існування є емоційне світовідчуження [2]. У одних випадках - це радість, повнота життя, згода з миром і самим собою, відсутність афективності і відходів в себе; в інших - надмірна напруженість взаємодії, стан пригніченості, знижений настрій або, навпаки, виражена агресія.

Таким чином, емоційне світовідчуження дошкільника - це вираження суб'єктивного переживання, його інтенсивності і глибини, зрілості емоцій і почуттів в цілому .

Емоційний досвід дитини, тобто досвід його переживань, може мати як позитивну, так і негативну окрашеність, що впливає безпосередній чином

на його актуальне самопочуття. Сучасне наукові дані переконливо показують, що результат позитивно-направленого дитячого досвіду: довір'я до миру, відвертість, готовність до співпраці забезпечує основу для позитивної самореалізації зростаючої особистості [3],[4].

Для психічного здоров'я дітей необхідна сбалансованість позитивних і негативних емоцій, що забезпечує підтримку душевної рівноваги і життєстверджуючої поведінки [1],[2]. Порухення емоційного балансу сприяє виникненню емоційних розладів, що приводять до відхилення в розвитку особистості дитини, до порушення у нього соціальних контактів.

Аналіз психологічної літератури ([1],[3],[4],[5]) дозволяє виділити три групи порушень в розвитку емоційної сфери дошкільника: - розлади настрою; - розлади поведінки; - порушення психомоторики.

Розлади настрою можна умовно розділити на 2 види: з посиленням емоційності і її пониженням [1]. До 1-й групи відносяться такі стани, як ейфорія, дисфорія, депресія, тривожний синдром, страхи. До 2-й групи відносяться апатія, емоційна тупість, паратимии [1],[5].

Ейфорія - підведений настрій, не пов'язаний із зовнішніми обставинами. Дитини, що знаходиться в стані ейфорії, характеризують як імпульсивного, прагнучого до домінування, нетерплячого.

Дисфорія - розлад настрою, з переважанням злобно-тосчного, похмуро-незадоволеного, при загальній дратівливості і агресивності. Дитини в стані дисфорії можна описати як похмурого, злого, різкого, непоступливого.

Депресія - афективний стан, що характеризується негативним емоційним фоном і загальною пасивністю поведінки. Депресія в дошкільному віці в класичному вигляді звичайно атипична, стерта. Дитини із зниженим настроєм можна охарактеризувати як нещасного, похмурого, песимістичного.

Тривожний синдром - стан безпричинної стурбованості, що супроводиться нервовим напруженням, непосидючістю. Дитини, що випробовує тривогу, можна визначити як невпевненого, скутого, напруженого.

Страх - емоційний стан, виникаючий у разі усвідомлення небезпеки, що насувається. Дошкільник, що випробовує страх, виглядає боязким, переляканим, замкненим.

Апатія - байдуже відношення до того, що всього відбуваються, які поєднуються з різким падінням ініціативи.

Апатичну дитину можна описати як млявого, байдужого, пасивного.

Емоційна тупість - уплощенність емоцій, в 1-ю чергу втрата тонких альтруистических почуттів при збереженні елементарних форм емоційного реагування.

Паратимии, або неадекватність емоцій - розлад настрою, при якому переживання однієї емоції супроводиться зовнішнім виявом емоції протилежної валентності.

Емоційна тупість і паратимии характерні для дітей, страждаючих шизофренією.

До розладів поведінки можна віднести гіперактивність і агресивна поведінка: нормативноінструментальную агресію, пасивно - агресивну поведінку, інфантильну агресивність, захисну агресію, демонстративну агресію, цілеспрямовано ворожу агресію [4],[5].

Гіперактивність - поєднання загального рухового неспокою, непосидючості, імпульсивності вчинків, емоційної лабільности, порушень концентрації уваги. Гіперактивний дитина непосидюча, не доводить до кінця почату справу, у нього швидко міняється настрої.

Нормативно - інструментальна агресія - це вигляд дитячої агресивності, де агресія використовується в основному як норма поведінки в спілкуванні з однолітками.

Агресивна дитина тримається зухвало, непосидючий, забіякуватий, ініціативний, не визнає за собою провини, вимагає підкорення навколишніх. Його агресивні дії - це засіб досягнення конкретної мети, тому позитивні емоції випробовуються їм по досягненні результату, а не в момент агресивних дій.

Пасивно-агресивна поведінка характеризується капризами, упертістю, прагненням підпорядкувати навколишніх, небажанням дотримувати дисципліну.

Інфантильна агресивність виявляється в частих сварках дитини з однолітками, неслухняністю, виставлянням вимог батькам, прагненням ображати навколишніх.

Захисна агресія - це вигляд агресивної поведінки, яка виявляється як в нормі (адекватна відповідь на зовнішній вплив), так і в гіпертрофованій формі, коли агресія виникає у відповідь на самі різні впливи.

Виникнення гіпертрофованої агресії може бути пов'язане з труднощами декодування комунікативних дій навколишніх.

Демонстративна агресія - різновид провокаційної поведінки, направленої на залучення уваги дорослих або однолітків. У першому випадку дитина використовує в непрямій формі вербальну агресію, яка виявляється в різному висловлюванні у вигляді жалоб на одноліток, в демонстративному крику, направленому на усунення однолітка. У другому випадку, коли діти використовують агресію як засіб залучення до себе уваги однолітків, вони частіше за все використовують фізичну агресію - пряму або непрямую, яка носить мимовільний, імпульсивний характер (безпосередній напад на іншого, загрози і залякування - як приклад прямої фізичної агресії або руйнування продуктів діяльності іншої дитини у разі непрямой агресії).

Цілеспрямовано-ворожа агресія - це вигляд дитячої агресивності, де бажання нанести шкода іншому - самоціль. Агресивні дії дітей, що приносять біль і приниження одноліткам, не мають якої-небудь видимої мети - ні для навколишніх, ні для них самих, а мають на увазі отримання задоволення від

спричинення іншому шкоди. Діти використовують в основному пряму фізичну агресію, при цьому дії відрізняються особливою жорстокістю і холоднокрівністю, почуття розкаяння абсолютно відсутні.

До порушень психомоторики [5] відносять: 1. амимію відсутність виразності лицьовий мускулатури, що спостерігається при деяких захворюваннях центральної або периферичної нервової системи; 2. гипомимію легке пониження виразності міміки; 3. маловыразительную пантомимику.

Як підкреслює Т.І.Бабаєва, умовою соціально-емоційного розвитку дитини виступає його «здатність «прочитувати» емоційний стан навколишніх людей, сопереживать і, відповідно, активно на це відгукуватися » [3, 115]. Тому до порушень в емоційному розвитку дошкільника можна віднести і труднощі в адекватному визначенні емоційних станів людей, оскільки в практиці навчання і виховання дітей задача формування емоційності вирішується лише фрагментарно, а переважна увага приділяється розвитку мислительних процесів. Одна з причин такого положення полягає в недостатній освітленості питання про емоційний вплив.

Порушення емоційного розвитку в дошкільному віці зумовлені двома групами причин [3],[4].

Особливості взаємодії дитини з соціальним оточенням. Дошкільник має свій досвід спілкування з дорослими, однолітками і особливо значущою для нього групою - сім'єю, і цей досвід може бути несприятливим: 1) якщо дитина систематично зазнає негативних оцінок з боку дорослого, він вимушений витісняти в несвідому велику кількість інформації, що поступає з навколишнього середовища. Нові переживання, не співпадаючи зі структурою його «Я концепції», сприймаються їм негативно, внаслідок чого дитина виявляється в стресовій ситуації.

2) При неблагополучних відносинах з однолітками виникають емоційні переживання, що характеризуються гостротою і тривалістю: розчарування, образа, гнів.

3) Сімейні конфлікти, різні вимоги до дитини, незрозуміння його інтересів також можуть викликати у нього негативні переживання. Неприятливими для емоційного і особового розвитку дошкільника є наступні типи батьківського відношення [3]: відкидання, гіперопека, поводження з дитиною за принципом двійчастого зв'язку, свертребовательность, ухиляння від спілкування і інш. Серед емоційних рис, що розвиваються під впливом таких батьківських відносин, відмічається агресивність, аутоагресивність, відсутність здатності до емоційної децентracji, почуття тривожності, недовірливості, емоційна нестійкість в спілкуванні з людьми. Тоді як тісні, насичені емоційні контакти, при яких дитина є «об'єктом доброзичливого, але вимогливого, оцінного відношення, формують у нього впевнено оптимістичні особові очікування» [4,82].

До причин виникнення негативних тенденцій в поведінці дошкільнята потрібно віднести предметну середу, зміст якої (наприклад, іграшки, стимулюючі агресію) впливає на вибір сюжету дитячої гри, реалізацію ролевого поведінки і відповідної емоційної експресії.

Могутнім імпульсом соціальноемоціонального розвитку дітей є також кошти комунікації, які можуть стати джерелом емоційних порушень у дошкільнята, внаслідок нерешенности питання про дозування інформаційного «раціону». По даним ЮНЕСКО, 93% сучасних дітей 3 - 5 років дивляться на екран 28 годин в тиждень, тобто біля чотирьох годин в день, що набагато перевершує тривалість спілкування з дорослими. Таким чином, екран стає головним «вихователем» дитини.

Якщо дорослі або підлітки здатні критично оцінити те, що показують, можуть перемкнутися на інший канал або просто вимкнути телевізор, то дошкільнята дивляться все, що їм пропонують. У результаті для них характерне недорозвиток особистості, яке виражається в порушеннях мови, відсутності інтересу до занять, слабкій концентрації, зниженої емоційності, відсутності сопереживання, а також в імпульсивності і ситуативності

поведінки, відсутності ініціативи, низькому рівні фантазії і уяви, стереотипності мислення.

Ведучим методом психокорекції емоційних порушень в дошкільному віці є імітація дітьми різних емоційних станів [5], [6]. Значущість даного методу зумовлена рядом особливостей: 1) активні мімічні і пантомимические вияви допомагають запобігати переростанню деяких емоцій в патологію; 2) завдяки роботі м'язів особи і тіла забезпечується активна розрядка емоцій; 3) у дітей при довільному відтворенні виразних рухів відбувається поживлення відповідних емоцій і можуть виникати яскраві спогади про невідреагованих раніше переживаннях, що дозволяє, в ряді випадків, знайти першо причину нервового напруження дитини і нівелювати його реальні страхи; 4) імітація здійснює функцію «початкового, початкового орієнтування суб'єкта, що розвивається в проблемних областях, найбільш значущих на даному конкретному рівні онтогенеза» [6, 5].

У зв'язку з тим, що дошкільний вік є позитивним періодом для розвитку емоційної сфери, імітація дітьми емоційних станів сприяє розширенню їх системи знань про емоції, дає можливість наочно пересвідчитися в тому, що різні настрої, переживання виражаються в конкретних позах, жестах, міміці, рухах. Ці знання дозволяють дошкільнята грамотніше орієнтуватися у власних емоційних станах і емоціях навколишніх; 5) імітація емоційних станів дозволяє не тільки розширити уявлення дітей про емоції, уміння їх диференціювати і розуміти, але і активізувати емоційний словник дошкільнята, оскільки при освоєнні значення слів, вказуючих емоції, діти виділяють не істотні ознаки, на основі яких формуються видові узагальнення, а ситуацію, в якій ця емоція виникла, свої дії в ній, емоційні переживання; 6) імітація емоційних станів сприяє розвитку стійкості, концентрації, переключаємості уваги, дозволяє довільно змінювати мислення тонус, що формує у дітей довільну регуляцію поведінки; 7) імітація виконує важливу функцію в соціально-емоційному розвитку дошкільника: за допомогою імітації будується образ іншої особи і,

одночасно, будується і заглиблюється уявлення дитини про саме собі. У теорії соціального навчання імітація розглядається як «ключовий процес соціалізації, як спосіб придбання дитиною поведінки, прийнятої, що схвалюється в його соціальному оточенні» [6, 8].

Таким чином, імітація дітьми різних емоційних станів впливає на їх самопочуття, створюючи певний емоційний настрій, сприяє розвитку психомоторики, довільній регуляції поведінки, тобто є основним методом корекції емоційних порушень в дошкільному віці.

Основною формою корекційної роботи з дошкільнята є курс спеціальних занять, метою яких є емоційне втілення дитини в заданий образ, ототожнення з ним, тобто імітація різних емоційних станів [5]. Як основні типи педагогічного регулювання емоційного розвитку дітей на корекційних заняттях можна виділити повчальний-коректуючий, направляюче-коректуючий і направляючий типи.

1. Навчально-корегуючий тип регулювання характеризується наступними рисами: 1) орієнтацією на розвиток у дошкільнята виразної моторики - уміння активно передавати емоційні стану за допомогою міміки, пантоміміки; 2) прагненням педагога допомогти дітям в оволодінні умінням розуміти власні емоційні стану, визначати різні емоції дорослих і дітей, виражені в міміці, пантоміміке, інтонації мови; 3) використанням педагогом групових і індивідуальних бесід про кошти емоційної виразності образу в музиці, літературі, фотографії, книжковій ілюстрації; 4) вибором доступних для дітей видів діяльності: гри, імітації, малювання; 5) демонстрацією мімічних, пантомімічних, інтонаційних коштів втілення образу; 6) внесенням поправок в процес виконання дитиною дій.

2. Направляюче-коректуючий тип відрізняється: 1) орієнтацією педагога на розвиток у дітей усвідомленого включення в процес імітації, вибору коштів досягнення виразності образу; 2) стимулюванням самостійного пошуку виразних коштів передачі образу; 3) спрямованістю

участі дорослого на розвиток уміння аналізувати невербального емоційного втілення, використані самою дитиною і іншими дітьми.

3. Для направляючого типу педагогічного регулювання характерні: 1) орієнтація на розвиток у кожної дитини індивідуальних способів емоційного самовираження в ігровій діяльності; 2) стимулювання творчості і ініціативи дитини.

Вказана типологія є загальним підходом до розвитку емоційної сфери і корекції емоційних порушень в дошкільному віці.

Проте, незважаючи в ці явні відмінності в поведінкових стратегіях і комунікативній взаємодії, велика частина тих, що утворюються дошкільнят проблем володіють схожі передумови, основну з яких можливо встановити так само як і центрування дитини на оцінці самого себе. Блинова Ю.Л. акцентує подальші єдині індивідуальні характерні риси дітей з різними емоційними порушеннями:

- високий рівень тривожності, що частенько гармоніює з агресивністю
- потреба у безперервному визнанні, похвалі, високій оцінці, в постійній симпатії однолітків і дорослих;
- боязкість, чутливість, недовіра;
- твердість емоційних реакцій, діяльності і поведінки;
- готовність до визнання своєї винятковості;
- необхідність в самоствердженні і бажання до лідерства;
- спрямованість абсолютно усіх типів дитячої діяльності на підсумок і позитивну оцінку;
- боязнь придбати незгоду, неспокійність згідно з приводом свого громадського статусу.

Присутність єдиних проблематичних індивідуальних відмітних рис у дошкільнят з різними емоційними порушеннями обумовлює відбір найкращих конфігурацій і технологій сприяючих ефективності освітнього процесу і корекційно розвиває діяльність. Конструктивнішим напрямом рішення призначеного діапазону емоційних труднощів у дітей дошкільного

віку вважається, на наш погляд, адекватне образовательно-виховному процесу і індивідуально-віковим відмітним рисам дошкільнят застосування арт-терапевтичних технологій, рівно як сукупності підходів, конфігурацій і способів цілого того, що розвиває освітнього, виховного, корекційного впливу на емоційну сферу особи дитини виразними засобами різних видів мистецтв.

Дошкільний вік це перший етап соціалізації в житті дитини. В цей період дитина долучається до загальнолюдських цінностей, встановлюються перші взаємовідносини з людьми, в неї розвивається емоційна сфера, яка має великий вплив на подальший особистісний розвиток на оволодіння різноманітними видами діяльності.

Емоції допомагають сприймати дійсність та реагувати на неї. Вміння радіти, розуміти почуття і емоційний стан людини, висловлювати свої бажання і спілкуватися з оточуючими, бути сприйнятливим до мистецтва і проявів життя все це залежить від емоційного формування дитини. Те, як розвинена емоційна сфера дитини дошкільного віку, впливає на розуміння світу і взаємодії з ним.

Багато дітей мають проблеми в емоційному розвитку, а саме - не вміють відгукуватися на почуття і стан інших, не адекватно реагують на деякі ситуації. Тенденціями сьогодення є те що друзями дитини виступають гаджети а найпопулярнішим заняттям є перегляд мультфільмів і комп'ютерні ігри, це сприяє тому що діти менше спілкуються з дорослими, і однолітками; дошкільнята уважні і нечутливі до оточуючих, не вміють якісно контролювати та доречно проявляти емоції. Спілкування збагачує життя, роблячи її яскравою, наповненою емоціями і враженнями.

Дошкільний період це досить короткий час життя людини. Тому важливо саме в цей час закласти базу основи особистості. Важливим є емоційний розвиток дитини що має особливі характеристики.

Коли дитині 1-3 роки, то його емоційна сфера характеризується: відсутністю емпатії, характерними емоційними реакціями, пов'язаними з

його бажаннями, невмінням вибирати і приймати рішення, егоцентризмом, зародженням самосвідомості дитина починає впізнавати своє відображення в дзеркалі, озиватися на своє ім'я, динаміка до того щоб бути самостійним, починає вживати займенник «я», завищеної самооцінки Я – хороший, не вмінням бачити наслідки дій, важливістю для дитини оцінки дорослого та реакції не неї.

У віці 4-6 років емоційна сфера характеризується: спокійнішим емоційним фоном сприйняття, проявом емоцій по ланцюжку бажання-уявлення-дія-емоція, більш керовані емоційні процеси; розвиток емоційного передбачення дитина намагається передбачити майбутній результат та те як його оцінять, появою афективних реакцій, з'являються нові мотиви для діяльності, та оцінення своєї поведінки.

Дитина 4-5 років це людина яка володіє досить широким спектром емоцій. Її почуття і переживання пов'язані, по більшій мірі, з атмосферою в сім'ї. Нові вміння і інтереси спонукають до появи цілого спектру різних емоцій, та потреб і мотивів. У дітей дошкільного віку поступово ускладнюється гамма емоцій і почуттів: дитина вже може відчувати не тільки радість або страх, а й гнів, ревнощі, задоволення жалість, смуток, бадьорість, ніжність, сором'язливість, здивування. Дитина може виражати почуття, застосовуючи різну міміку та інтонацію.

Особливості розвитку емоційної сфери у дітей дошкільного віку: не можуть управляти своїми емоціями та переживаннями, освоюють форми прояву почуття, почуття і емоції стають більш розумнішими та довірливими, та починають формуватися вищі почуття це інтелектуальні, естетичні, моральні.

Психологічної сфери дитини дошкільнят виражаються насамперед у цілому значному рівні індивідуальної тривожності, неадекватної самооцінки з тенденцією до неї значному завищенню або заниженню, виражених ворожих реакціях, закріпленні несприятливих емоцій.

Основною обставиною усунення психологічних порушень у дитини дошкільного віку вважається розвиток у педагогічному процесі фасилитуючої сфери, що містить у собі творче взаємодія, абсолютне прийняття та уявлення потреб дітей, прийняття його переваг. У віковій та педагогічній психології проблема психологічного формування дитини вважається дискусійною та складною. Різні точки зору на природу та вимоги розвитку ключових новоутворень психологічної сфери дітей стають об'єктом академічних дискусій та диспутів.

Проблемою вивчення емоцій індивідуума сучасні автори вважають формування вчено аргументованих психолого-педагогічних, психолого-корекційних та розвиваючих програм, спрямованих на розвиток у дітей почергового ряду вікових новоутворень психологічної сфери. Присутність єдиних проблематичних індивідуальних відмінностей рис дітей- дошкільнят з різними емоційними порушеннями зумовило пошук найкращих форм та технологій, що сприятимуть ефективності освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2.

АРТ-ТЕРАПІЇ ПРИ ЕМОЦІЙНИХ ПОРУШЕННЯХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1 Історія розвитку арт-терапії

Сьогодні не існує єдиної назви для цього напрямку Арт-терапія сучасний напрям психотерапії. «Психотерапевтична енциклопедія» за редакцією Б. Карвасарського так визначає цей напрям: «використання мистецтва як терапевтичного фактору». Арт-терапія тільки формується, і в теперішній час розвивається скоріше екстенсивно, ніж інтенсивно, швидко розширюючи свої території. Розбіжності в основній термінології, відсутність чітких меж свідчать про період становлення арт-терапії як методу.

Арт-терапія як лікування мистецтвом є назвою, часто застосовується, особливо в практиці, як назва всього напрямку. Але англійською — це одночасно і мистецтво, й живопис. Під арт-терапією розуміють, візуальні види мистецтва : живопис, малюнок, ліплення, грим, боді-арт, мозаїки, різного виду інсталяції з предметів, колажі, ляльки тощо, тобто те, що можна побачити. Напрямок психотерапії—креативна терапія як терапія творчістю експресивна терапія як терапія творчою експресією в цій назві робиться акцент на власне творче самовираження як основну терапевтичну особливість арт-терапії, терапія творчим самовираженням.

На початку ХХ століття виникла потреба у цій діяльності. До кінця ХІХ століття більшість людей мешкали в селах, де традиційна культура була обов'язковою частиною життя усі співали, танцювали, малювали. Поступово міська культура більше перетворювала громадян на споживачів мистецтва. Потреба в самовираженні залишилася арт-терапія в цьому допомогла. Таким прикладом є народна творчість яка виникла за період помаранчевої революції: люди писали та малювали на всіх поверхнях, складали пісні й

пародії, інсталяції помаранчеву моду. Потреба бути активним учасником культури існує і зараз. Нам відомо вікторіанська епоха мала жорсткі канони в мистецтві, суспільному та приватному житті. Є стандарти поведінки які мали бути притаманні справжні леді та джентльмен. Не погодження з таким одноманітним поглядом на світ почався в мистецтві. З'явилися не класичні напрямки: імпресіонізм, примітивізм. Художники реабілітували право не професіоналів малювати отримали визнання цінність таких творів. Художники навчаючи дітей, зробили акцент з правильності на самовираження учнів. Психологи долучилися до дискурсу щодо природи й ресурсності творчої діяльності, а у психіатрів виникає інтерес до художньої творчості психічно хворих людей.

Суспільні тенденції сприяли формуванню перших наукових ідей зцілювальних можливостей мистецтва що одразу ж знайшли своє місце в лікувально-корекційних заходах. У кінці 30-х на початку 40-х років минулого століття в дослідженнях А.Хілла, засновника Британської школи арт-терапії з'явився термін арт-терапія. А.Хілл стає відомим завдяки своїм роботам щодо використання арт-терапії у медичних закладах. Г.Рід у той же час працював на ниві арт-педагогіки, а Е.Крамер, звернула увагу на поняття сублимації в творчому процесі. Паралельно відбувається розвиток цього напрямку терапії в США у рамках психодинамічної школи (М.Наумбург). Така терапія була способом вираження внутрішніх конфліктів особистості та усвідомлення фено-мена переносу. Спочатку арт-терапевти для популяризації арту зверталися до засобів масової інформації та професійної аудиторії. У різних добродійних організаціях, соціальних проектах і медичних установах працювали педагоги й художники, психіатри й психологи для того, щоб нові методики набули суспільного значення. В середині 60-х років формуються професійні спілки арт-терапевтів, складається система освіти. В різних спільнотах ці процеси набувають неоднорідної форми: різні вимоги до спеціалістів різні стандарти професійної майстерності.

Арт-терапія поступово інтегрується в систему медичного страхування, освіти, стає обов'язковою частиною соціальних заходів профілактичного й реабілітаційного характеру. Не в всіх країнах арт-терапія існує як окрема спеціальність, сфера використання арт-терапевтичних технологій широка. У 70—80-х роках відбувається активний розвиток арт-терапії: організовують різноманітні друковані видання, приймають етичний кодекс арт-терапевтів, конференції для спеціалістів.

В 90-х у мережі Інтернет з'являються сайти й електронні бібліотеки, електронні видання присвячені арт-терапії. В сучасній арт-терапії можна виділити два основні напрями. Перший напрямок працює вже з готовими творами картини, музику професійних митців найвищий рівень творів і, відповідно, високий рівень переживань, закодованих у них. є позитивним моментом, безумовно, а тако ж знімається страх робити щось самому без навчання. В другому напрямку використовують самостійну творчість людини. Позитивний момент це сама власна творчість.

Сьогодні арт-терапія використовується як підтримка середовища для психологічно - вразливої людини, як спосіб вирішення політичних конфліктів, для вирішення етнічного протистояння, як інструмент соціальної інтеграції, як можливість подолання проблем безробітних, для допомоги біженцям, мігрантам у ситуації кризи ідентичності, пов'язаної з культурним «Я» людини. Як показують дослідження, соціальний контекст арт-терапевтичної діяльності, соціальні стосунки, репрезентації, пов'язані з етнічною, статевою приналежністю, мають величезне значення для ідентичності людини й розуміння поняття психічного здоров'я (О.Копитін).

Арт-терапевтичні форми виховного впливу в освітньому середовищі. Відомо, що сама можливість художнього самовираження для дітей та молоді завжди пов'язана з покращенням їхнього психічного здоров'я та розвитком особистості. Педагогічний напрямок арт-терапії в ряді робіт названий емоційним вихованням, емоційною освітою або арт-педагогікою.

Практика застосування арт-терапіїв освітніх установах широко обговорюється в ряді робіт російських авторів, показана доцільність її використання. К. Уелсбі продемонструвала можливості використання арт-терапії в системі загальної освіти як ефективного засобу допомоги дітям із відставанням у навчанні, дітям із неблагополучних сімей. Широке застосування арт-технологій як засіб розвиткутворчого мислення знаходять і в підготовці психологів та педагогів. В Україні арт-терапія перебуває в стадії становлення. Найбільш розвинуті арт-терапія за допомогою образотворчого мистецтва й танцювально-рухового підходу. Як у теорії, так і в практиці залишається багато білих плям та дискусійних питань. Однак, мабуть, не слід очікувати від цього напрямку терапії чіткості та однозначності.

Мистецтво, творчість, фантазія завжди, у всі часи були простором таємничості та незбагненності. Цікаво, що на відміну від Західної Європи та Америки, в Україні арт-терапіябільше цікавить не лікарів, а педагогів та психологів практиків, що спричинило поширення цього методу в освіті та соціальній сфері

2.2 Види та значення АРТ-терапії при емоційних порушеннях дітей дошкільного віку

Сучасна концепція освіти приділяє найбільшу увагу формуванню розумових здібностей. У той час як розвиток повноцінної особистості неможливо за межами формування її психологічної сфери У дошкільному віці відбувається формування самосвідомості, що створюється «Основа» особистості, проявом якого вважаються почуття та емоції. У дошкільному вихованні емоційне формування відбувається, у тому числі, і в креативних варіантах роботи: виразної, музичної вправах, хореографії та ін. Однією з відомих течій у прогресивної педагогіки та психології вважається арт-терапія, представляє собою комплекс способів мистецтва та емоційних

технік, фактичне завдання якої – коригування психологічного стану та емоційного самопочуття дитини за допомогою творчості [24, 58]. Розвиток справжньої особистості, її індивідуалізація взаємопов'язано з можливістю дітей усвідомлювати та висловлювати власні емоції та почуття. Арт-терапевтичні способи у педагогічній діяльності сприяють виявленню у дітей психологічного ресурсу, можливістю вияву емоцій, настроїв, почуттів. У вправах відповідно до образотворчої діяльності дані способи застосовуються в цілях гармонізації стану та формування нервової системи через психічний вплив мистецтвом. Мистецтво існувало і залишається одним із найсильніших засобів естетичного навчання.

Безпосередньо через мистецтво відбувається розвиток смаку, дошкільник навчається спостерігати та усвідомлювати чудове, прислухатися до самого себе, до власних емоцій. Вираз почуттів опосередкований «мовою емоцій». Емоційний досвід у ході формування людства здійснився і у витворах мистецтва. У свідомості дитини, у міру їх формування, згодом фіксуються «чуттєві зразки» встановлені у суспільстві кошти зовнішнього вираження тих чи інших психологічних реакцій. Дані ж зразки під час діяльності кожна дитина співвідносить з предметом зображення та належним способом представляє його в малюнку. У дослідженні Т.А.Буянової зауважується, що з освоєнням «стилю емоцій» та «стилю мистецтва» дитина дошкільного віку набуває справжньої можливості «вилити» почуття, що заволоділи дітьми, за допомогою фарб, олівців та інших образотворчих матеріалів малюнку [8, 168].

Основною функцією естетичного виховання є розвиток основ світовідчуття через емоції, як цінності світогляду в сприйнятті навколишнього світу дитини. Профілактичний вплив мистецтва, як ефективного засобу корекції страхів, невпевненості, виплеску агресії дитиною, що активно використовується в арт-терапії. Наукові основи впровадження у процес навчання арт-терапевтичних методів були розроблено Л.А. Аметової, Л.Л. Лебедевої, Т.Г. Козакової, Т.С. Комарової,

Я.А. Коменським, І. Песталоцці, К.Д. Ушинським, Н.Е. Фаас, Ф. Фребель та ін. Т.Т.Козакова вказувала на можливість застосування образотворчої діяльності дитини у педагогічних цілях, а у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку [14, 324]. У Дошкільному віці дошкільник часто не здатний показати словами власні емоції та почуття. І він, підсвідомо, вибирає зображення. Виразна діяльність притягує дітей своєю доступністю вираження себе за допомогою зображення. Малюючи, дитина здатна скинути напруженість, ворожість, схвильованість, подолати свої страхи, здобути впевненість і через позитивні емоції, соціально-прийнятні зразки поведінки [3, 36]. Розвиток самосвідомості дітей відбувається через оцінку рідних йому людей. Характерні риси до можливості самовираження та самопізнання обумовлюються незадовільним когнітивним формуванням дітей. Чуттєвий стан його щільно взаємопов'язаний з оцінкою та прийняттям його батька з матір'ю і навколишні люди, погляди яких часто можуть не відповідати з його очікуваннями.

Як результат, у дітей з'являються несумісні почуття та емоції, які вони зараз не можуть висловлювати. Мистецтво, згідно з поглядом названих вище вчених, сприяє легкому та плавному виразу емоцій. У малюнку за допомогою символіку можна показати, зрозуміти, відчутти, випробувати найрізноманітніші почуття та емоції. З цієї причини арт-терапевтичні методи особливо ефективні при переломних і стресові моменти. Наприклад: адаптація до дитячого садка або страх перед виступом [15, 459]. Гордєєва І.А. зауважує, що викладацька арт-терапія ефективна при посиленому занепокоєнні, страху та фобіях, зниженому настрої та депресії, труднощі розумового, мовного та психологічного формування, психологічної нестриманості, імпульсивності, переживання втрати, відчуття самотності, злості, образи, нерішучості. Через зорові постаті дошкільник висловлює сутність власного внутрішнього «Я», має можливість усвідомити самого себе, формує вміння до самопізнання і самовираження, внаслідок чого гармонізується його стан [4, 114].

Видів арт-терапії дуже багато. Педагогічна арт-терапія не має жодних обмежень або протипоказань, будучи методом формування соціальних навичок проявів емоцій і почуттів, а також безпечним для зняття емоційного та психічного напруження. Художня творчість – дозволяє дитині емоційно реалізувати себе, спробувати свої сили, дає необмежені можливості, як для наслідування, так і для експериментування. Його розуміють як найвищу форму психічної активності, прояв вищих здібностей, як діяльність людини, спрямовану на самовираження, самоактуалізацію особистості як вдалу комбінацію ідей, що призводять до вирішення поставленого завдання раніше невідомими способами, як інтелектуально виражену форму соціальної діяльності. У педагогічній арт-терапевтичній роботі запускаються здатності до самозцілення психіки, відкриваються та поповнюються внутрішні ресурси. У процесі творчості на поверхню виходять багато проблеми, які були глибоко приховані або які складно було висловити словами, що особливо актуально у роботі з дітьми. Дитина має можливість зустрітися зі своїм внутрішнім світом, почуттями та емоціями, творчою частиною. Наповнюється радістю творчості та гармонією [7, 60]. У вправах з викладацької арт-терапії у дитини створюється позитивне самовідношення та збільшується самооцінка. поліпшується комунікативні вміння, відшкодовуються та запускаються внутрішні резерви. Формується творче розуміння та креативність [9, 73]. Збільшується стресостійкість і полегшується адаптування, покращуються вміння саморегуляції та самоконтролю. Проробляються стримані емоції та ідеї. а безпосередньо процедура творчості стає цікавим та дарує задоволення.

Арт-терапія як спосіб: формування уявлення власних емоційних станів, «співчуття» до явищ навколишнього суспільства; позитивної соціалізації; збільшення міжособистісної компетентності та можливості до встановлення гармонійних взаємовідносин; формування креативності як необхідної якості з метою безстресової адаптації та самореалізації потенціалів. Вищеперелічені характерні риси дають можливість відзначити єдині тенденції формування та

коригування психологічної сфери дошкільнят засобами арт-терапії: формування, визначення та поділ (розпізнавання) особистих емоцій та відчуттів; подання психологічного стану співрозмовника (напарника) за невербальними сигналами (мімікою, жестами, позами, інтонаціями та ін.), посилення індивідуальних кордонів у відносинах та удосконалення навичок невербальної взаємодії, освоєння встановленими у певному суспільстві, розвиток початкових умінь саморегуляції почуттів, здобуття різної сенсорної навички, художніх переживань, мануальних та рухових навичок.

Умовою впливу арт-терапії вважається її спрямованість на властивий кожній дитині внутрішній резерв здоров'я та сили, упор на натуральному прояві почуттів, емоцій та настроїв у творчості, прийняття дитини такою, якою вона є, разом із властивими йому методами самопрезентації [7, 148].

Наталі Роджерс акцентує 4 тенденції арт-терапевтичних способів:

1. візуальна арт-терапія (зображення, ліплення, колажування, пісочна терапія, ландшафтна арт-терапія);
2. музична арт-терапія;
3. драматична та танцювально-рухова арт-терапія;
4. наративна (пов'язана зі створенням текстів) терапія (Казкотерапія) [16].

Образотворчі арт-технології включають зображення, ліплення, колажування, піщану терапію, ландшафтну арт-терапію. Техніка колажування переважна на самому початку ознайомлення дитини з арт-технологіями, оскільки вона базується в комбінуванні оброблених матеріалів (вирізків з журналів, друкованих видань, геометричних конфігурацій, піктограм і т. д.), що дозволяє зменшити неспокійність дитини з приводу їх невміння зображати, виліплювати та ін.

Музичні арт-терапія - це способи та методи цілеспрямованого застосування своєрідних відмінних рис чуттєво-емоційного впливу музики на людину. Результативність мелодійних арт-технологій з метою коригування психологічного стану дошкільника гарантується унікальністю впливу музики

на тіло та особистість людини: мистецтво за допомогою різних звучань породжує у людей встановлену психофізіологічну та емоційну реакцію [6, 1166].

Ліплення з витончених матеріалів - ефективний засіб відреагуванні гніву, злості, боязнів, тривожності, замкнутості, що сприяє зняттю м'язових затискачів, формуванню пластичного та креативної уяви, інстинктивності у формулюванні емоцій, сприяє до рухової та емоційної розрядки.

Пісочна арт-терапія ґрунтується на комбінації невербальної це процес створення композиції, та словесної яка полягає в описанні вже готової композиції, ініціативності дітей. Скринька з піском представляє як умовний простір, який забезпечує «утримання» та вираження різних психологічних переживань, тривожності чи напруження дитини, постаті різних героїв формують ймовірність їхнього умовного взаємодії друг з одним.

Малювальна арт-терапія сприяє незалежному вираженню власних почуттів, емоцій та ідей, позитивної суспільної адаптації, прогнозування «власного безпечного світу»

У ході здійснення аероландшафтної арт-терапії відбувається безперешкодне або організоване викладачем пересування дитини в природному середовищі, що супроводжується вивченням її полісенсорних а саме візуальних, голосових, тактильних, харчосмакових, нюхових та естетично-художніх даних під час прямого «включеного» взаємодії з предметами, що знаходяться в ній.

При активному сприйнятті музики фізіологічні ритми людини (біоритми мозку, частота серцевих скорочень, артеріальний тиск, ритм дихання та ін) резонують і мимоволі підлаштовуються під її темпоритмічні та ладові характеристики. Внаслідок цього музичні твори викликають різні емоційні та рухові реакції у дошкільника Крім того, будь-який звук для дитини несе інформацію про «наміри» навколишнього світу щодолюдині, які обумовлені її безпосередньою емоційною реакцією на звукову інформацію. Танцювально-рухова та драматичні способи арт-терапії орієнтовані

формування можливості дітей до емпатії, співпереживання, сприяють збільшенню сенситивності до своїх і стороннім негативним психологічним станом та оволодінням методами їх зміни у вигляді руху. При здійсненні різних трагічних та рухових процедур та ігор хлопці під управлінням викладача реалізують невербальну взаємодію, імітують зовнішні явища та дії різних героїв, цим програючи на символічному рівні зовнішні та внутрішні конфлікти та бар'єри взаємодії.

Казкотерапія як модель нарративної арт-терапії застосовує фантастичну конфігурацію з метою інтеграції особистості дітей, формування його креативності, покращення комунікативних умінь та здібностей взаємодії з оточуючими [12, 58]. Устимець О.В. пропонує наступні форми реалізації казкової арт- терапії в ДТЗ:

Застосування казки як детальної метафори. Зображення (Колажування, виліплювання, вишивка) за мотивами небилиці.

- Розгляд поведінки та мотивів дій героїв небилиці з пошуком інших моделей дії героїв та методів вирішення міфічних ситуацій.

- драматизація моментів казки.

- творча діяльність з мотивів небилиці: домальовування, копіювання, твір казки по колу, твір-розповідь згідноілюстрацій, використання різних технік роботи з казкою (наприклад, "Салат з казок", "Казка-навпаки" і т. д.) [14,44]. Подібним способом будь-яка з показаних течій арт-терапії впливає на певний аспект формування та коригування психологічної сфери дошкільнят, що дає можливість здійснити цілісний, системний вплив на досліджувану область. Арт-терапевтичні заняття дають фахівцю з психології ймовірність непрямим способом здійснювати контроль, і при необхідності, коригувати емоційний стан дітей та його дії, підхід до себе, один до одного і навколишнього суспільства [18].

При проведенні роботи з формування психологічної сфери у дитини дошкільного віку, на наш погляд, технології арт-терапії мають ряд позитивних сторін перед іншими.

По-перше, він дає ймовірність для вираження недружніх емоцій у соціально прийнятній манері. Зображення, виліплювання, театралізована робота вважаються невинними методами розрядки напруги.

По-друге, він стимулює розвиток у терапії, оскільки інтуїтивні конфлікти та внутрішні переживання простіше виявляються за допомогою ролей, і дає підстави для інтерпретацій та діагностичної діяльності під час терапії.

По-третє, арт-лікування може допомогти закріпити відносини серед учасниками, формує та підвищує інтерес дітей до своїх почуттів та емоціям та почуттям та емоціям інших людей.

По-четверте, діяльність у арт-терапевтичних вправах підвищує у дітей з емоційними порушеннями своє почуття індивідуальної цінності [14, 324].

Задоволення, що виникає внаслідок розкриття та формування умінь та можливостей у ході створення фігур в арт-терапії, сприяє чуттєвому благополуччю дітей, формуванню найбільш близького психологічного контакту між ним та навколишнім світом.

Зазвичай люди користуються вербальними каналами комунікації. Арт-терапія (як і мистецтво взагалі) використовує мову візуальної, пластичної, аудіальної експресії, тому є незамінною в ситуаціях, де вербальний спосіб взаємодії неможливий. Арт-терапія як засіб вільного самовираження й самопізнання є інструментом дослідження й гармонізації тих сторін внутрішнього світу людини, для вираження яких немає адекватних вербальних засобів. Тому часто арт-терапія стає єдиним способом «зв'язку» між людиною та суспільством, клієнтом та консультантом. Творчість допомагає людині зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти час для відновлення життєвих сил та для спілкування із собою. У результаті арт-терапевтичної роботи створюються додаткові можливості для внутрішньоособистісної комунікації, перехід на глибші рівні взаємодії з проявом внутрішніх (у тому числі неусвідомлюваних) механізмів організації поведінки, відбувається звільнення від впроваджених

домінуючою культурою й ідеологією патернів поведінки й освоєних ролей, які найбільше відповідають глибинній природі, потребам і напрямкам розвитку людини. Арт-терапія як творчість Креативність притаманна людині як представнику людства. Майстерність творчих рішень, нестандартних винаходів необхідні в кожній сфері людської діяльності. Творчі здібності є у кожного, але не всі вміють їх використовувати. Креативність дозволяє знаходити ефективні рішення й сприяє особистій професійній самореалізації та зростанню. Творчість — це вихід за межі знань, подолання та звільнення від обмежень. Творчий процес є процесом створення принципово нового продукту, а креативність — спроможністю відмовитися від стереотипних моделей мислення та дії. Арт-терапія як задоволення Творчість нерозривно пов'язана з поняттям задоволення. Тому арт-терапія дає високий позитивний емоційний заряд і є найбільш безболісним способом вирішення проблем. Арт-терапія як навчання Одна з властивостей мистецтва полягає в тому, що воно є унікальним способом передачі людського досвіду. Образ стає інструментом спілкування, а заняття художньою творчістю активізують і збагачують комунікативні та креативні можливості людини, сприяють виробленню широкого спектру нових способів спілкування, орієнтації на міжособистісну взаємодію. Арт-терапія як гра Діяльність, заснована на власній художній творчості, є для більшості людей (окрім професіоналів у цій сфері) незвичною, новою, недослідженою, пов'язаною зі спогадами дитинства. Кожен у дитинстві малював, ліпив та грався. Гра спрямована не на результат, а саме на процес, це — єдиний вид людської діяльності, орієнтований на сам процес. Крім того, й гра, й ритуал містять суто терапевтичний елемент: все можливо, потрібна нестандартність, несподіваність, оригінальність. Людина стає вільною від звичайних для дорослого життя форм та способів поведінки. Арт-терапія як метод зцілення Для початку слід зауважити, що зцілення неодмінно пов'язане з духовною цілісністю, гармонією духу та тіла. Мистецтво психотерапевтичне за своєю природою та сутністю, тому що воно займається

проблемами пристосування «Я» людини до навколишньої реальності, сенсу існування цього «Я» або внутрішнім буттям людини. Символічна мова образотворчого мистецтва найбільш адекватна для вираження несвідомого. Спираючись на трансцендентні властивості символів та власний творчий потенціал, людина може досягти самоцілення. Символічні образи містять у собі способи вирішення внутрішніх конфліктів і в особистості. Отже, заняття арт-терапією — могутній чинник особистісного розвитку й необхідність для виживання в мінливому світі. Знайти творче (креативне) рішення — значить зробити те, що ще ніхто не робив. Тобто, креативність тісно пов'язана з адаптивністю. Кожна кризова ситуація (незалежно від того зовнішня чи внутрішня це криза) є порушенням нормальної адаптивності. Слід також відзначити, що мистецтво говорить тільки про почуття та переживання. Саме тому арт-терапія як метод апелює до внутрішніх сил людини, до її творчих можливостей. Отже, арт-терапія пов'язана з розкриттям творчих здібностей і сутнісного потенціалу людини, мобілізацією внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення. Слід зауважити таку властивість арт-терапії як метафоричність. Мистецтво є метафорою, яка виражає внутрішні переживання людини. І тому кожен твір мистецтва — в тому числі й продукт, створений клієнтом у процесі арт-терапевтичної сесії, — буде своєрідною метафорою його життя. Саме метафоричність — тобто здатність переносити кожен смисл, почуття, ознаку з одного предмета на інший — дає спостерігачу внутрішню свободу. Творча діяльність дозволяє обійти «цензуру свідомості», тому виникає унікальна можливість для дослідження власних несвідомих процесів, вираження та актуалізації прихованих ідей і станів, витіснених або мало проявлених у повсякденному житті соціальних ролей і форм поведінки. Завдяки варіативності й не обов'язковості мистецтва з'являється можливість дослідження людиною самої себе, свого ставлення до реальності. Символічна мова як основа образотворчого мистецтва дозволяє людині виразити свої почуття, по-новому подивитися на ситуацію та проблеми і знайти завдяки цьому шлях до їх вирішення. Тріадичність арт-терапії є головною

відмінністю її від інших психотерапевтичних напрямів. Лише арт-терапія дозволяє замінити звичну діаду «терапевт — пацієнт» («консультант — клієнт») на тріаду «терапевт — творчий продукт — пацієнт», тобто зробити психотерапевтичний альянс «психотерапевтичним трикутником» (за визначенням Т.Колошиної). Модель арт-терапевтичної взаємодії така, що арттерапевт і клієнт взаємодіють один з одним як вербально, так і через продукти творчості за допомогою візуальної невербальної комунікації. Образотворча продукція дозволяє арт-терапевту здійснювати діагностику й інтерпретацію. Це дає клієнту більшу свободу від особистості терапевта, окрім того, дотримується принцип дисоційованості клієнта від проблеми: якщо щось знаходиться поза мною, це вже не «Я», і я зможу з цим щось зробити. Малюнок (танець, мелодія тощо) в арт-терапевтичному процесі є певним матеріальним полем для метафоричної взаємодії. Ресурсність — третя ознака арт-терапії як напрямку терапії. Спосіб терапевтичної взаємодії в арт-терапії ресурсний, тому що лежить позасферою повсякденного життя клієнта та розширює його особистісний досвід. В арт-терапії способи взаємодії не мають аналогів у повсякденному житті клієнта й тому неминуче змушують його саме до дослідницької активності. Таким чином людина контактує з тими своїми рисами та властивостями, яких не помічає в щоденних клопотах. Це дає можливість розвитку креативності особистості, нових творчих підходів до всього, з чим вона зустрічається, до вирішення проблем та подолання перешкод.

Арт-терапія не має обмежень у використанні, тому що кожна людина (незалежно від свого віку, культурного досвіду, соціального становища) може брати участь в арт-терапевтичній роботі. Арт-терапія не вимагає здібностей до образотворчої діяльності чи художніх навичок. • Арт-терапія як засіб невербального спілкування особливо цінна для клієнтів, яким важко описати словами свої переживання, або, навпаки, хто надмірно використовує вербальне спілкування. Творча діяльність як могутній засіб зблукення людей

стає своєрідним «мостом» між спеціалістом та клієнтом або клієнтом та іншими людьми

Арт-терапія — унікальна можливість для дослідження особистості, власних несвідомих процесів. Арт-терапія як засіб вільного самовираження та самопізнання має інсайт-орієнтований характер; передбачає атмосферу довіри, високої толерантності, уваги до внутрішнього світу людини. Взаємодія з мистецтвом дає людині можливість відчувати свободу вирішувати, що створити. Продукти творчості — об'єктивні свідчення настроїв та думок людини, що дозволяє використовувати їх для ретроспективної, динамічної оцінки стану, здійснення досліджень та аналізу. Арт-терапія дає високий позитивний емоційний заряд, формує активну життєву позицію, впевненість в своїх силах, автономність і особисті межі. Арт-терапія як метод заснований на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення відповідає фундаментальній потребі людини в самоактуалізації, тобто розкритті нових можливостей і ствердження свого індивідуально-неповторного способу буття-в-світі.

Для дітей дошкільного віку будь-яке заняття творчістю - це завжди весело та приємно і корисно для їх розвитку як дрібної моторики так і вищих психічних функцій.

Методи арт-терапії допомагають вирішити дуже багато психологічних проблем дітей дошкільного віку: знизити рівень тривожності, агресивності, імпульсивності, допоможуть гармонізувати психічний стан, зняти психосоматичну напругу, підняти рівень самооцінки, подолати дитячі страхи та інші труднощі.

Методи арт-терапії часто застосовують в корекції міжособистісних стосунків у дитячому колективі, сім'ї і ін. В процесі такої терапії відбувається зцілення психіки і формує позитивне ставлення до навколишнього світу з яким вона паралельно знайомиться.

Техніки арт-терапії працюють на не вербальному рівні, що роблять їх доступним для застосування з дітьми, які погано говорять що актуально для діагностики, та при корекції.

Варто сказати про роботу з емоційним компонентом психіки при заняттях арт-терапією, заняття дозволяють дітям виражати свої емоції, почуття використовуючи малювання, ліплення, ігри з піском та іншими матеріалами.

У дошкільному віці застосовують групові та індивідуальні форми арт-терапії відповідно поставлених завдань.

До переваг використання арт-терапії з дітьми дошкільного віку можна віднести такі показники як: простота застосування технік, високий інтерес у дітей до процесу арт-терапії, висока ефективність терапії, відсутність протипоказань до застосування.

Методи арт-терапії з дітьми дошкільного віку сприяють: розвитку дрібної моторики, зняттю психосоматичної напруги, розвитку мовлення та фантазії, зниженню рівня тривожності, агресивності, імпульсивності, сприяють гармонізації особистості, підвищенню самооцінки.

До методів арт-терапії з дітьми дошкільного віку: ізо-терапія, пісочна терапія, ігрова терапія, казкотерапія, музична терапія, кольоро-терапія, танцювальна терапія, лялько-терапія

Для ефективності роботи, сеанси арт - терапії мають носити системний характер, та бути регулярними.

ВИСНОВКИ

Дошкільний вік це перший етап соціалізації в житті дитини. В цей період дитина долучається до загальнолюдських цінностей, встановлюються перші взаємовідносини з людьми, в неї розвивається емоційна сфера, яка має великий вплив на подальший особистісний розвиток на оволодіння різноманітними видами діяльності.

Емоції допомагають сприймати дійсність та реагувати на неї. Вміння радіти, розуміти почуття і емоційний стан людини, висловлювати свої бажання і спілкуватися з оточуючими, бути сприйнятливим до мистецтва і проявів життя все це залежить від емоційного формування дитини. Те, як розвинена емоційна сфера дитини дошкільного віку, впливає на розуміння світу і взаємодії з ним.

Багато дітей мають проблеми в емоційному розвитку, а саме - не вміють відгукуватися на почуття і стан інших, не адекватно реагують на деякі ситуації. Тенденціями сьогодення є те що друзями дитини виступають гаджети а найпопулярнішим заняттям є перегляд мультфільмів і комп'ютерні ігри, це сприяє тому що діти менше спілкуються з дорослими, і однолітками; дошкільнята уважні і нечутливі до оточуючих, не вміють якісно контролювати та доречно проявляти емоції. Спілкування збагачує життя, роблячи її яскравою, наповненою емоціями і враженнями.

Дошкільний період це досить короткий час життя людини. Тому важливо саме в цей час закласти базу основи особистості. Важливим є емоційний розвиток дитини що має особливі характеристики.

Коли дитині 1-3 роки, то його емоційна сфера характеризується: відсутністю емпатії, характерними емоційними реакціями, пов'язаними з його бажаннями, невмінням вибирати і приймати рішення, егоцентризмом, зародженням самосвідомості дитина починає впізнавати своє відображення в дзеркалі, озиватися на своє ім'я, динаміка до того щоб бути самостійним,

починає вживати займенник «я», завищеної самооцінки Я – хороший, не вмінням бачити наслідки дій, важливістю для дитини оцінки дорослого та реакції не неї.

У віці 4-6 років емоційна сфера характеризується: спокійнішим емоційним фоном сприйняття, проявом емоцій по ланцюжку бажання-уявлення-дія-емоція, більш керовані емоційні процеси; розвиток емоційного передбачення дитина намагається передбачити майбутній результат та те як його оцінять, появою афективних реакцій, з'являються нові мотиви для діяльності, та оцінення своєї поведінки.

Дитина 4-5 років це людина яка володіє досить широким спектром емоцій. Її почуття і переживання пов'язані, по більшій мірі, з атмосферою в сім'ї. Нові вміння і інтереси спонукають до появи цілого спектру різних емоцій, та потреб і мотивів. У дітей дошкільного віку поступово ускладнюється гамма емоцій і почуттів: дитина вже може відчувати не тільки радість або страх, а й гнів, ревнощі, задоволення жалість, смуток, бадьорість, ніжність, сором'язливість, здивування. Дитина може виражати почуття, застосовуючи різну міміку та інтонацію.

Особливості розвитку емоційної сфери у дітей дошкільного віку: не можуть управляти своїми емоціями та переживаннями, освоюють форми прояву почуття, почуття і емоції стають більш розумнішими та довільними, починають формуватися вищі почуття це інтелектуальні, естетичні, моральні.

психологічної сфери дитини дошкільнят виражаються насамперед у цілому значному рівні індивідуальної тривожності, неадекватної самооцінки з тенденцією до неї значному завищенню або заниженню, виражених ворожих реакціях, закріпленні несприятливих емоцій.

Основною обставиною усунення психологічних порушень у дитини дошкільного віку вважається розвиток у педагогічному процесі фасилитуючої сфери, що містить у собі творче взаємодія, абсолютне прийняття та уявлення потреб дітей, прийняття його переваг. У віковій та педагогічній психології проблема психологічного формування дитини

вважається дискусійною та складною. Різні точки зору на природу та вимоги розвитку ключових новоутворень психологічної сфери дітей стають об'єктом академічних дискусій та диспутів.

Проблемою вивчення емоцій індивідуума сучасні автори вважають формування вчено аргументованих психолого-педагогічних, психолого-корекційних та розвиваючих програм, спрямованих на розвиток у дітей почергового ряду вікових новоутворень психологічної сфери. Присутність єдиних проблематичних індивідуальних відмінностей рис дітей- дошкільнят з різними емоційними порушеннями зумовило пошук найкращих форм та технологій, що сприятимуть ефективності освітнього процесу.

Для дітей дошкільного віку будь-яке заняття творчістю - це завжди весело та приємно і корисно для їх розвитку як дрібної моторики так і вищих психічних функцій.

Методи арт-терапії допомагають вирішити дуже багато психологічних проблем дітей дошкільного віку: знизити рівень тривожності, агресивності, імпульсивності, допоможуть гармонізувати психічний стан, зняти психосоматичну напругу, підняти рівень самооцінки, подолати дитячі страхи та інші труднощі.

Методи арт-терапії часто застосовують в корекції міжособистісних стосунків у дитячому колективі, сім'ї і ін. В процесі такої терапії відбувається зцілення психіки і формує позитивне ставлення до навколишнього світу з яким вона паралельно знайомиться.

Техніки арт-терапії працюють на не вербальному рівні, що роблять їх доступним для застосування з дітьми, які погано говорять що актуально для діагностики, та при корекції.

Варто сказати про роботу з емоційним компонентом психіки при заняттях арт-терапією, заняття дозволяють дітям виражати свої емоції, почуття використовуючи малювання, ліплення, ігри з піском та іншими матеріалами.

У дошкільному віці застосовують групові та індивідуальні форми арт-терапії відповідно поставлених завдань.

До переваг використання арт-терапії з дітьми дошкільного віку можна віднести такі показники як: простота застосування технік, високий інтерес у дітей до процесу арт-терапії, висока ефективність терапії, відсутність протипоказань до застосування.

Методи арт-терапії з дітьми дошкільного віку сприяють: розвитку дрібної моторики, зняттю психосоматичної напруги, розвитку мовлення та фантазії, зниженню рівня тривожності, агресивності, імпульсивності, сприяють гармонізації особистості, підвищенню самооцінки.

До методів арт-терапії з дітьми дошкільного віку: ізо-терапія, пісочна терапія, ігрова терапія, казкотерапія, музична терапія, кольоро-терапія, танцювальна терапія , лялько-терапія

Для ефективності роботи, сеанси арт - терапії мають носити системний характер, та бути регулярними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Є.В., Томашевська О.А. Вивчення емоційних порушень через образотворчу діяльність у дітей старшого дошкільного віку // Молодий вчений. 2015. № 6 (86). С. 560-564.
2. Веракса О.М. Індивідуальна психологічна діагностика дитини 5-7 років. Мозаїка-Синтез, 2014. - С. 81
3. Гогоберідзе А.Г., Вербовська В.С. Емоційна чуйність дитини як маркер унікальності та самоцінності дошкільного дитинства. Дитячий садок: теорія та практика. 2016. № 1 (61). С. 100-107.
4. Гордеєва О.В. Розвиток мови емоцій у дітей. Питання психології. 2012 - №2. С.114.
5. Єжкова Н.С. Соціалізація дошкільнят через розвиток уявлень про емоціях та емоційних станах // Дошкільна педагогіка. 2015. № 5 (110). С. 9-13.
6. Козирська І.М., Нижегородова Л.А. Розвиток емоційної сфери дошкільнят засобами музикотерапії // Науково-методичний Електронний журнал Концепт. 2016. Т. 15. С. 1166-1170.
7. Крижанівська А.А. Вираз емоцій дітьми дошкільного віку малюнках за допомогою технік педагогічної арт-терапії // Друковане видавництво InSitu. 2016. № 6. С. 60-62
8. Лімонцева Г.В. Арт-терапія як засіб корекції тривожності дітей старшого дошкільного віку // Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування. 2015. № 47. С. 26-31.
9. Маратканова Є.В., Єгорова Е.Б. Розвиток навичок розпізнавання емоцій дітьми дошкільного віку // Теоретичні та прикладні аспекти сучасної науки. 2015. № 8-4. С. 118-125.

10. Мардер Л. Кольоровий світ. Групова арт-терапевтична робота з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. «Генеза», 2012 р. С. 73.
11. Набатнікова Л.П., Каліш І.В. Дослідження тривожних емоційних станів у дітей дошкільного віку методами арт-терапії // Системна психологія та соціологія. 2015. № 4 (16). С. 35-45
12. Небжидовський Л. Про пізнання та оцінку самого себе. Варшава, 1976. С. 82.
13. Ольшанікова А.Є. Про методики, що діагностують деякі параметри емоційності, пов'язані з детермінацією емоційної стійкості / Матеріали симпозіуму Вінниця-Одеса., 1976. С.40-50. 99
14. Устимець А.В. Чудова подорож до казки (програма емоційного розвитку дітей із порушеннями зору старшого дошкільного віку) // Регіональна освіта: найсучасніші тенденції. 2011. № 2 (14). З. 44-52.
15. Чулкова Н.А., Іванова В.А. Можливості використання методів арт-терапії у зниженні тривожності дітей дошкільного віку // Науковий альманах. 2015. № 10-4 (12). С. 459-461.
- 16 Frankl V. E. Man's Search for Meaning. перевод Маргариты Маркус. 1985. Електронний ресурс. Режим доступу до ресурсу: <http://www.psychiatry.ru/lib/55/book/116>.
17. C Case, T Dalley - 2014 - taylorfrancis.com articles on art therapy and is currently editor of the online journal ATOL: Art Therapy Online, years of pioneer work in art therapy, most art therapists emphasised the process of art and its
18. JA Rubin - 1999 - books.google.com I had been involved in recording four art therapy pioneers on film (Art Therapy: request for videos of art therapy sessions in a Newsletter of the American Art Therapy Association (AATA))